

ÇİNCE ALTAYCA İLİŞKİSİ*

Sergei Anatolyevich STAROSTIN

Çev.: Osman Ali ÇETİN**

Altay dillerinde Çince'den alınmış çok sayıda kelime olduğu kesin olarak bilinmektedir. Bu kelime alışı söz varlıklarında hayli Çince öge bulunduran Korece ve Japoncayla başlar, Ana Türkçe döneminde Çince'den önemli birkaç sözlüksel birim aldığı görülen Türkçeyle sonlanır. Elbette bu durumun söz konusu dillere tarihî dönemlerde Çince'nin büyük politik ve kültürel etkisiyle ilgili olduğu düşünülür.

Fakat Altayca ve Çince arasındaki bu sözcük eşleşmeleri Çince'den ödünçleme olarak açıklanamaz. Bizim Çince ve Çin-Tibet dil ailesinin tarihî fonolojisi ve bu dil ailesinin alt katmanlarıyla¹ ilgili bugün çok daha iyi bilgiye sahip olmamız; Çin-Tibet dil ailesinden Çinceye miras kalan kelimeleri tanımamızı, Çin-Tibet dil ailesinde etimolojisi olmayan pek çok kelimenin etimolojisini yapmamızı mümkün kılar. Ayrıca bugün biz Altay, Avusturya-Asyatik, Avustronezya gibi komşu dil aileleriyle ilgili de daha fazla bilgiye sahibiz.

Ben bu makalede Çince (Çin-Tibet) ve onun güney komşuları arasındaki sözcük ilişkilerini tartışmayacağım. Ancak aşağıdaki özellikler ile karakterize edilen Çince ve Altayca arasındaki sözcüksel benzerliklere (eşleşmelere) dikkat çekmek istiyorum.

1. En eski Çince kelimeler genellikle Erken Zhou döneminden itibaren görülür. Sadece bunlardan birkaçı Milattan Önce altıncı yüzyıldan sonra görülmektedir.

2. Bu kelimelerin hiçbiri için herhangi bir Çin-Tibet dil ailesi paralelliği önerilmemiştir.

3. Altaycayla ilgili kelimeler çoğunlukla doğu bölgesinde temsil edilmiştir (Korece, Japonca ve Mançu-Tunguzca).

* Bu makale; "Altaic and Chinese", *Trudy poyazykoznaniiyu. Moscow: Languages of Slavic Cultures*, Moskova 2007, s. 850-853'te yer alan İngilizce aslından çevrilmiştir.

** Araş. Gör., Bozok Üniversitesi.

¹ Konuyla ilgili başlıca temel eserler şunlardır: [Benedict 1972; Shafer 1966-1974; DEZC; Baxter 1992; Starostin 1989; Peiros, Starostin 1996]

Çince ve Altayca arasında benzerlik (eşleşme) gösteren kelimeler aşağıdaki biçimdedir.²

- EÇ 爪 *črū?* ‘tırmalamak’: Alt. **čjūru* (~ -a) ‘kaşımak, tırmalamak’> Kor. *čūr* ‘kesmek’; Jap. **dir-ŋa-* ‘kaşımak, tırmalamak’; MT **žurū-* ‘kaşımak, tırmalamak’.
- EÇ 李 *rhə?* ‘erik’: Alt. **əri* ‘erik, meyve’> Kor. **irim* ‘kabuksuz meyve, beş bardak tohumu’; Jap. *itāpi* ‘japon eriği’; Türk. **erük* ‘erik, kaysı’; Moğ. **üril* ‘erik’.
- EÇ 兔 *thā(k)s* ‘tavşan, yaban tavşanı’: Alt. **iōgsu* ‘yaban tavşanı’> Kor. **thóski* ‘yaban tavşanı’; Moğ. **togsi-* ‘zıplayarak koşmak’; MT **tuksa-* ‘koşmak, yaban tavşanı’.
- EÇ 姑 *kā* ‘babanın kız kardeşi, hala, kaynana’: Alt. **éká* ‘abla, anne’> Kor. **kjə-* ‘kadın’; Jap. *kaka* ‘anne’; Türk. **eke* ‘abla, kız kardeş’; Moğ. **eke* ‘anne’; MT **eKe* ‘kadın, abla’.
- EÇ 芥 *krēts* ‘hardal’ [LZ]: Alt. **kabro* (-č V) ‘maya’> Kor. **kòr-àci* ‘kırmızı mantar’; Jap. **kara-* ‘acı’, **karasi* ‘hardal’; Türk. **Kor-* ‘maya, acı’; Moğ. **kowr* ‘zehir’.
- EÇ 客 *khṛāk* ‘misafir’: Alt. **kàra* (-k-V) (~k-) ‘muhalif, düşman’> Jap. **kàtā-ki* ‘düşman’; Türk. **Kar-* ‘muhalif’, **Karak* ‘eşkiya’; Moğ. **kar-* ‘yabancı, düşman’.
- EÇ 盆 *bhān* ‘leğen’: Alt. **pòjnV* (~p-) ‘kab, kayık’> Kor. **pái* ‘kayık’; Jap. **púná-i* ‘kayık, kab’; Moğ. **haji-* ‘gemi’.
- EÇ 軌 *kru?* ‘tekerleğin aksının ucu’: Alt. **kjūru* ‘tekerlekli vasıta’> Jap. **kúrúma* ‘araç’; Moğ. **kür-dün* ‘tekerlek’.
- EÇ 凍 *tōŋs* ‘donmak’ [LZ]: Alt. **tuŋa* ‘soğuk, buzlu’> Jap. **tumeta-* ‘soğuk’; Türk. **doŋ* ‘soğuk, donmak’; Moğ. **daYara-* ‘donmak’; MT **doŋota* ‘soğuk, donmak, buzlu’³.

² Eski Çince şekiller (Starostin, 1989)’daki rekonstrüksiyona göre verilmiştir. Korece, Japonca, Türkçe ve Mançu-Tunguzca şekillerin yanı sıra Ana Altayca şekiller ise EDAL’dan alınmıştır. Bu kelimelerinin her birinin etimolojisiyle ilgili tartışmalar olmasına rağmen, bu tartışmaların çoğu çalışmanın dışında bırakılmıştır. Tartışmalar için EDAL’dan ilgili yerlere bakılabilir.

³ Japonca *tumeta-* sözcüğü EDAL’da Ana Altayca **tuúmu* ‘soğuk, sümük’ sözcüğüyle ilişkilendirilmiştir; fakat bu sözcük fonetik olarak net değildir. Bu nedenle sözcük Ana

ÇİNCE ALTAYCA İLİŞKİSİ

- EÇ 祖 *cā?* ‘ölmüş dede, ata’: Alt. **áčV* ‘eski akraba, ata’> Kor. **áčā-* ‘hala, amca’; Türk. **áčaj* / **ěčej* ‘eski akraba’.
- EÇ 貢 *kōŋ-s* (<**kōm-s?*) ‘övgü, hediye’: Alt. **kōmu* ‘saygı gösterme’> Kor. **kōmá* ‘saygı’; Jap. **kuma* ‘değerli mücevher verme’; Türk. **Kom-* ‘miras’.
- EÇ 梅 *mē* ‘Japon eriği, erik’: Alt. **jumu* ‘çilek, meyve’> Jap. *úmái* ‘erik’; ET *imiti* ‘alıç’; MT **uma-hta* ‘kızılçık, süpürge otu’.
- EÇ 粒 *rəp* ‘tahıl, bir yiyecek çeşidi’: Alt. **àrpá* ‘arpa, darı’> Jap. **àpá* ‘darı’; Türk. **arpa* ‘arpa’; Moğ. **arbaj* ‘arpa’; Mançuca *arfa* ‘arpa’.
- EÇ 麥 *mrāk* ‘buğday, arpa’: Alt. **mǰurgu* ‘buğday’> Kor. **mírħ* ‘buğday’; Jap. *mùnkí* ‘buğday, arpa’; MT **murgi* ‘arpa’.
- EÇ 惑 *wāk* ‘hile yapmak, yanılmak’: Alt. **ukê* ‘aptal’>EJ *wokwo* ‘aptal’; Moğ. *(*h*)*üki* ‘aptal’; Mançuca *uxu-ken* ‘aptal’.
- EÇ 棣 *lhāj-s* ‘yaban eriği’: Alt. **ójle* (~ *-i*) ‘küçük meyve’> Kor. **òijás* ‘erik’; Moğ. **ölir* ‘yaban eriği’; MT **ulīn-* (*hta*) ‘yaban elması’.
- EÇ 琴 *ghəm* ‘yedi telli müzikal bir enstrüman’: Alt. **kúma*> Kor. *kəminkó* ‘yedi telli müzikal bir enstrüman’; Türk. **komur* ‘müzik aleti’; MT **kumu-n* ‘müzik’.
- EÇ 罽 *trāk^w-s* ‘sele’: Alt. **ióbru* (*-k V*) ‘ağ’> Kor. **tàràčhi* ‘sele’; Jap. **túr-* ‘balık tutmak’; Türk. **tor* ‘ağ’; Moğ. **towr* ‘ağ’; MT **turku-* ‘ağla bir canlı yakalama’.
- EÇ 農 *nūŋ* ‘tarım, çiftçi’: Alt. **nǰàŋu* / **nǰiàŋu* ‘otlak’> Kor. **nón* ‘geniş alan’; Jap. **nùa* ‘alan’; Türk. *(*i*)*aŋir* ‘uygun alan’; Moğ. **nuntug* ‘otlatma alanı’; MT **nunji* / **nōŋi* ‘avlanma alanı’.
- EÇ 過 *k^wāj-s* ‘geçmek, aşmak’: Alt. **kějuid*.> Jap. **kúaja-*; Chuv. *kaj-* ‘kaçmak’ MT **kej-* ‘geçmek’.

Altaycadaki **tunja*’yla özellikle de Mançu-Tunguzcadaki son ekli şekli olan **doŋota*’ yla da ilgili olabilir.

- EÇ 賓 *pin* ‘ziyaretçi, misafir’: Alt. **p ŷŷi* ‘başka, yabancı’> Jap. **pina* ‘kaba, barbar’; Türk. **öŷi* ‘yabancı’; MT **punŷe* ‘yabancı, başka bir kişi’.
- EÇ 劍 *kam-s* ‘bıçak: Alt. **kĕmá* ‘keskin, keskin bıçak’> Jap. **kámá* ‘orak’; MT **xemer* ‘keskin’.
- EÇ 敵 *dhĕk* ‘düşman, düşmanlık’: Alt. **dăgi* ‘düşman’> Kor. **ŷi* ‘barbarlık’; Jap. *(*d*)*ikù-sà* ‘savaş, savaşçı’; Türk. **jađi* ‘düşman, savaş’; Mođ. **dajin* ‘savaş’; MT **dagu-r* ‘arkadaş’.
- EÇ 禾 𪎭 *cak* ‘mısır türü, darı’: Alt. **řiúgi* ‘darı’> Kor. **còh* ‘darı’; Türk. **jügür-* ‘darı’; MT **řija-* / **řije-* (~ -g-) ‘darı’.
- EÇ 縣 *g^hĕn-s* ‘bölge’ [LZ]: Alt. **kŷiune* ‘halk, ülke’>Jap. **kúni* ‘ülke’; Türk. **Kün* ‘halk’; Moğ. **küŷün* ‘kiři’; MT **kün-* ‘kabile adı’.
- EÇ 輻 *k(l)òk* ‘tekerlek başlığı’: Alt. **kòĬbĕkV* ‘tekerlek başlığı’> Jap. **kàsiki* ‘tekerlek başlığı’; Türk. **KoĬ-luk* ‘tekerlek başlığı’; Moğ. **kolkibĕi* ‘tekerlek göbeği’; Ewk. *Kulbukā* ‘tekerlek göbeği’.
- EÇ 昔 鳥 *shiak* ‘saksađan’: Alt. **sako-sako* ‘saksađan’ id.> Jap. **kàsàsàki* ‘saksađan’; Türk. **sagısđan* ‘saksađan’; Moğ. **siŷařigaj* ‘saksađan’; MT **saksa (ki)* ‘saksađan’.
- EÇ 麒麟 *g(h)ə-r(h)ən* ‘tek boynuz’: Alt. **gúri(-nV)* ‘geyik, oyun’> Kor. **kòrání* ‘geyik’; Moğ. **görüŷe-* ‘ceylan’; MT (?) **gurna-* ‘sincap’.
- EÇ 茱 茛 *bhə-lə?* ‘sinirotu’: Alt. **bŷiola*>Kor. **pürò* ‘salatalık’; Jap. **bàrà(m)pi* ‘eğreli otu’; Türk. **bəlđin* ‘kartopu çiçeği’; Moğ. **bal-* ‘melek otu’; MT **boloka* ‘keçi sakalı’.
- EÇ 旃 *b(h)āt-s* ‘bayrak’: Alt. **pádà* ‘bayrak’> Jap. **pátà* ‘bayrak’; Türk. **bAd-rak* ‘bayrak’; Moğ. **bad-* ‘bayrak’.
- EÇ 豕 干 *ŷ(h)ān-s* ‘yaban köpeđi’: Alt. **ŷ^hndó* ‘köpek’> Jap. **inú* ‘köpek’; Türk. **it* / **it* ‘köpek’; MT **ŷinda-*.
- EÇ 筥 *kra?* ‘sepet’: Alt. **kûre* ‘sepet’> Kor. **kóri* ‘sepet’; Jap. **kuà* ‘sepet’; Türk. **Küri-* ‘sepet’; MT **xurid-* ‘kab’.

ÇİNCE ALTAYCA İLİŞKİSİ

- EÇ 葦 *d(h)əm?* ‘dut ağacı’: Alt. **čamu* (~*tj-*) ‘ağaç, dut ağacı’ > Jap. **tum(u)i* ‘dut ağacı’; Moğ. **dom* ‘ihlamur ağacı’; MT **žamu* ‘dikenli çalı’⁴.
- EÇ 緞 *kün?* ‘kumaş’: Alt. **kūni* > Kor. **kính* ‘kumaş, püskül’; Jap. **k’nu* ‘ipek, kumaş’; Türk. **köjne-lek* ‘gömlük’; Moğ. **kejen* ‘kumaş çeşidi’.
- EÇ 榧 *gh^wat* ‘küçük at’[Han]: Alt. **kádù* ‘ata gem vurma’ > Kor. **kür’i*; Jap. **kütúwá*; Moğ. **kada-*; TM **kadala* / **kadara*.
- EÇ 獮 *snhar?* ‘avcı’: Alt. **sönu* ‘köpek avcısı’ > Kor. **sànhhǎij* ‘avlanma’; Jap. **sùnà-tər-* ‘balık avlama’ (<*‘hunt’); Türk. **sonar* ‘köpek avlama’; MT **suna* ‘köpek yakalamak’.
- EÇ 聒或 *k^vrək* ‘düşmanın kulaklarını kesmek’: Alt. **kūjlu(-kV)* ‘kulak’ > Kor. **kúi* ‘kulak’; Jap. **ki-k-* ‘duymak’; Türk. **Kul-kak* ‘kulak’; Moğ. **kulki* ‘alt kulak, orta kulak’; MT *xül-* ‘ses duymak’.
- EÇ 鼻 *η(h)rets* ‘kokuyu azaltmak’: Alt. **ηiàkča* ‘gürültü’ > Kor. **nǎch* ‘yüz’; Moğ. **nagčar-kai* ‘burun içi’ MT **ηiaksa* ‘gürültü’.
- EÇ 襟 *krəm* ‘üstlük giysi’: Alt. **küro(mV)* > Kor. **korom* ‘kumaş, elbise, bağcık’; Jap. **kórámá* ‘kumaş’; Türk. **Kur* ‘kuşak’; Moğ. **kormaj* ‘etek’; MT **kurumV* ‘üstlük giysi’.

Bütün bunlardan sonra Çince ve Altayca arasındaki sözcük alışverişinden ziyade Altaycanın Eski Çince’den aldığı kelimelerin ilk Altaycada bir katman oluşturduğu önerisinin en akla yatkın öneri olduğu görülüyor. Bu alışın en azından Japonca eşleşmeleri de içeren bazılarının M. Ö. ikinci bin yıldan sonra değil bu tarihten önce olduğunun bilinmesine rağmen Japoncadaki ilk Çince ödünçlemeler (Örneğin EJ *karasi* ‘hardal’, *ume* ‘erik’, *mugji* ‘buğday’, *kuni* ‘ülke’, *koromo* ‘kumaş’ örnekler için bk. [Miller 1972: 203-205] gibi ele alındığını da belirtmeliyiz. Ayrıca ödünçlemelerin yönünün iyice tespit edilebilmesi için daha ayrıntılı etimolojik incelemelerin yapılması gerekmektedir.

⁴ EDAL’da sadece *čamu* kelimesinin rekonstrüksiyonu verilmiş, Korecedeki *tjamu* biçimi dahil edilmemiştir, bu önemli bir durumdur.

Bu çalışmada yapılan inceleme Çin ve Doğu Asya'nın oldukça zorlu tarih öncesi durumunun aydınlatılmasına küçük ama önemli bir katkı sağlayabilir.

KISALTMALAR

Moğ.	:	Moğolca
Türk.	:	Türkçe
ET	:	Eski Türkçe
MT	:	Mançu-Tunguzca
Jap.	:	Japonca
Kor.	:	Korece
EJ	:	Eski Japonca
EÇ	:	Eski Çince
EDAL	:	An Etymological Dictionary of Altaic Languages (STAROSTIN, Sergei, A.; DYBO, Anna V.; MUDRAK, Oleg A. (2003) <i>Etymological Dictionary of the Altaic Languages</i> , Leiden: Brill.)